

ТАЛАБАЛАРНИНГ АҚЛИЙ МЕҲНАТИ ВА УНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ОМИЛЛАРИ

Норбоева Д.Ж.

Аннотация. Ушбу мақолада ақл-идрок ва уни ташкил этиш омиллари ҳамда Ўзбекистон Республикасида кадрлар билан таъминлаш масалалари кўриб чиқилади. Тавсия этилган “Ҳамроқликда ишлаш” ўқитиш усули, демократик мулоқотга эришишга ёрдам беради, талабаларнинг тасаввур кучи, ўзига ҳос ғояларнинг пайдо бўлишини рағбатлантиради, ўқувчиларнинг ижодий кучлари ва қобилиятларини ривожлантиради.

Калит сўзлар: ақл, усул, омил, ўқитиш, ҳамкорлик, устуворлик, олий маълумот, тайёргарлик, мутахассис, психологик тенденциялар, таълим сифати

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема интеллекта и факторы её организации, также кадровое обеспечение в Республике Узбекистан. Предлагаемый метод обучения в сотрудничестве, способствует достижению демократического стиля общения, поощряет фантазию студентов, стимулирует зарождение оригинальных идей, развивает творческие силы и способности студентов.

Ключевые слова: интеллект, метод, фактор, обучение, сотрудничество, приоритет, высшее образование, подготовка кадров, специалист, психологические тенденции, качество образования.

Annotation. This article discusses the problem of innovative education in higher educational institutions, as well as staffing in the Republic of Uzbekistan. The proposed method of teaching in cooperation contributes to the achievement of a democratic style of community, encourages the imagination of students, stimulates the origin of original ideas, and develops the creative powers and abilities of students.

Ключевые слова: инновационное образование, метод, обучение, сотрудничество, приоритет, высшее образование, подготовка кадров, специалист, психологические тенденции, качество образования.

Keywords: innovative education, method, training, cooperation, priority, higher education, personnel, specialist, psychological trends, quality of education

Келажагимиз бўлмиш ёш авлодни соғлом, баркамол, билимли, мустақил ва эркин фикр соҳиби этиб тарбиялаш муҳимдир. Зеро фарзандларни комил инсон этиб тарбиялашда, уларда аввало мустақилликни ва ақлий қобилиятини ривожлантириш зарур, токи талаба мустақил ўқисин, мустақил фикр юритсин.

Ҳозирги давр мамлакатимиз тараққиёти учун рақобатбардош кадрларни талаб этади. Ана шу мақсаддан келиб чиққан ҳолда меҳнат бозорида

рақобатбардош кадрлар тайёрлашда шахснинг ақлий ривожланиш коэффициенти таъсир қилувчи омилларни аниқлаш муҳим. Олий таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасини ислоҳ қилиш, “ривожланган демократик давлатлар даражасида юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрларни тайёрлаш”¹, яъни президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаб ўтганларидек, “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлашнинг мақсадли параметрларини шакллантириш, олий таълим муассасаларида ўқитиш йўналишлари ва мутахассисликларини истиқболда минтақалар ва иқтисодиёт тармоқларини комплекс ривожлантириш, амалга оширилаётган ҳудудий ва тармоқ дастурларининг талабаларини инобатга олган ҳолда оптималлаштириш даркор”².

Талабанинг онглилиги унинг турли-туман хатти-ҳаракатларида намоён бўлади. Талаба ақлий ривожланиши турли шакл ва мазмунга эга бўлган назарий ҳамда амалий фаолиятларда таркиб топади. Бунда муҳит, ирсий белгилар, тарбия асосий омил ҳисобланади.

Улуғ аждодларимиз шахс тарбиясида, унинг баркамол инсон бўлиб етишувида, аввало уни ақлий меҳнатга ўргатишга, касб-ҳунарга қизиқтиришга алоҳида эътибор беришган. Фарзандларни лаёқатли, қобилиятига қараб тарбияланганлар, ўзлари намуна бўлганлар. Чунки, тарбия — ижтимоий ҳодиса бўлиб, у кишилик жамияти пайдо бўлган даврдан бери мавжуд. Инсон ер юзидаги энг мукаммал зот бўлиши учун аввало тарбияланиши зарур. Бунинг учун унга энг аввало тарбиячи бўлмоғи лозим.

*«Эй угил, фарзандларингни тарбиялашдан аввал ўзингни тарбияла, тарбия кўрган оилада баодоб, яхши фазилатли, билимли одам вояга етади» (А.Л.Самарқандий).*³

Талаба интеллектуал фаолиятининг ривожланиши унга ўзини қуршаб турган объектив оламни янада чуқурроқ, тўлароқ, тўғрироқ ва аниқроқ акс эттириш имконини яратади ҳамда у дунёнинг асл моҳиятини, турли йўсиндага ўзаро боғланишлари, мураккаб муносабатлар ва алоқаларни тобора аниқроқ ёритади. Шу билан бирга талабанинг объектив борлиққа, воқеликка, жисмларга, кишиларга ва ўз-ўзига нисбатан муносабати вужудга келади. Талаба онгининг ривожланиши унинг ташқи оламни идрок эттиришда намоён бўлади.

Ўқитиш жараёнида талабаларнинг ақлий меҳнат кўникмалари тобора ривожланиб боради. Улар меҳнатнинг аҳамиятини, меҳнат орқасида ҳаёт, яшаш, бахт-саодат турганини англаб ета бошлайдилар. Ўзларининг ҳар бир

¹ Ўзбекистон Республикаси “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”. Тошкент, 1997 йил 24-27 бет.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори Халқ сўзи. 2017.21 апрель.

³ Асқарова Ў. “Педагогика”. Ўқув қўлланма “Фан”. Т. 2010й. 236.

қилаётган ишига онгли муносабатда бўладилар. Кейинчалик талабаларнинг ҳар бири ўзининг севимли машғулотларидан қутилган мақсадини англаб етадилар. Ўзи бажараётган ишнинг натижасини кузатади, ундан қандай манфаатдор бўлишини англайди.

Маълумки, талабанинг диққатини ўзига тортиб, уни ақлий меҳнат қилишга жалб этиш, билимига бўлган қизиқишини уйғотиши самараси, энг аввало ўқитувчининг дарсда бадийлик, образлилик, ёрқинлик, қизиқарлилик, ажабланиш, маънавий кечинмалар руҳини уйғотиши каби омиллардан келиб чиқади. Шу билан бирга дарсларда талабада яратилаётган қизиқарли вазиятни энг ёрдамчи деталлари эмас, балки асосий ўринларини билишдан шодланиш қувончи туғилиши жуда муҳим. Шундагина талаба билимга қизиқади, ақлий меҳнат қилишга шошади.

Таълим жараёнида ақлий меҳнатга йўналтиришнинг асосий маъноси, ижобий йўллари, олийгоҳ, оила ва жамоатчилик ҳамкорлиги, ўраб турган муҳит таъсирлари аниқланган. Ишлаб чиқаришнинг ўсиши, бозор иқтисодиёти талаблари масаланинг долзарблигини кучайтирмоқда. Демак, иқтисод фанларини ҳаёт билан боғлаган ҳолда олиб борилиши, туризм ва сервис соҳалари амалиётда қизиқарли ўтилиши, талабаларда шу касбларга қизиқиш уйғотиш, талабаларнинг ақлий меҳнат фаолиятини ташкил этишда яхши самара беради.

Талабанинг шахс сифатида борлиқни хис этиши — фаол жараёндир. Маълумки, талаба ақлий ривожланиши объектив воқеликка ва ўзига фаол таъсир кўрсатиш (ўз-ўзини бошқариш, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини фаоллаштириш, ўз-ўзини такомиллаштириш, ўз имкониятларини намоён қилиш ва ҳоказолар) да содир бўлади.

Талабалар ақлий ривожланишига ижобий ва салбий таъсир қилувчи омиллар туркумига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- таълим муассасаларини замонавий техник воситалар ва асбоб-ускуналар билан таъминлаганлик даражаси;
- турли хил тўғаракларда қатнашиш имкониятининг мавжудлиги;
- оила муҳитида, яъни яратилган моддий ва маънавий шарт-шароитлар ҳамда шахсларнинг руҳий рағбатларини йўлга қўйилганлиги;
- шахслараро ўзаро мулоқот ўрнатишнинг узлуксизлиги ва оиладаги мақбул руҳий муҳитнинг ҳукм суриши;
- турли телевизион викториналар, баҳс-мунозаралар, зукколик, ижодкорлик, тезкорлик бўйича мусобақалар уюштирилиши ва уларда ишгирок этиш имкониятининг яратилганлиги;
- ортиқча ахборот, хабарлар кўламини камайтириш (масалан, видеолар, автомат ўйинлар);

- зарарли одатлар билан шуғулланмаслик (масалан, ичиш, чекиш, наркомания ва бошқалар);
- ёшларни рўзгор ишлари билан банд қилиб қўйиш, оила муҳитида меҳнатнинг шахслараро оқилона тақсимланмаслиги ва қатъий юмуш билан шуғулланишга мажбур этилганлиги;
- айрим касбларнинг нуфузини пасайиб кетаётганлиги талабаларнинг ўқув мотивларига кучли таъсир қилаётганлиги;
- касб-ҳунар коллежи ва олий ўқув юртларида таълим ва тарбия тизимини заифлашиб бораётганлиги;
- ўғил ва қизларда ватанпарварлик ва миллий ифтихор туйғуларининг беқарорлиги ва уларни шаклланиб улгурмаганлиги;

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, талабаларда таркиб топадиган ақлий ривожланиш ўз навбатида уларда фаолият натижаларини таҳлил қилиш лаёқатини ҳам юзага келтиради. Фаолият натижаларини таҳлил қилиш эса мураккаб руҳий, ақлий жараён бўлиб, у орқали талабаларда ҳукм, хулоса, қиёслаш, одатли равишда баҳолаш каби билиш жараёни босқичларини шаклланишига олиб келади.

Талабалардаги билимдонлик уларнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан шаклланишида ҳам муҳим механизм ролини бажаради. Яъни у орқали талабаларда ўз-ўзини англаш, дадиллик, матонатлилик, ғурурланиш, ишонч, ижобий ҳис-туйғулар: адолатлилик, қатъиятлилик, бошқа шахслар билан тўғри муносабатда бўлиш каби сифатлар таркиб топади ва эътиқодига айланиб боради.

Юқоридагилардан шу нарсани кўриш мумкинки, талабаларни мустақил фикрлашга, ижодга ўргатиш ўта муҳимдир. Зеро, бундай тарбияни амалга ошириш ҳурматли педагогларимизнинг тажриба, малака ва қобилиятларига боғлиқ.